

ВПЛИВ СТИЛЮ МАСОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ХУДОЖНІЙ

(синтаксичний рівень)

Серед стильового розмаїття сучасної української літературної мови художній стиль і стиль масово-політичної інформації (далі м-п інф.) посідають особливе місце. Як відомо, художній стиль мав вирішальний вплив на становлення і розвиток нової української літературної мови, формування « норм, і до сьогодні основна апробація мовних засобів здійснюється саме у цьому стилі. Проте останні десятиліття характеризуються виявленням і оформленням у стійку тенденцію такого нового явища, як включення у роль регулятора літературних норм стилю м-п інф.

Нова тенденція у перерозподілі ролі і впливовості стилів на визначення загальнолітературних норм виявляється спільною для всіх мов СРСР, в тому числі російської і української. В. Сиротіна, наприклад, з цього приводу пише: "І в російській, і в українській мові ... провідне місце починає посідати мова газети, масової інформації - саме газетно-публіцистичні жанри стають тією сферою, де відбуваються всі найактивніші процеси розвитку мови і перерозподіл експресивно-стильових забарвлень"¹. За таких умов посилення впливу м-п інф. на інші стилі, і зокрема на художній, - цілком закономірне явище.

У чому ж полягає цей вплив? Для виявлення ознак стилю м-п інф. в художньому стилі необхідно знати конститутивні ознаки кожного з них. У вчених досі немає єдності поглядів з цього та інших питань теорії стилів, тому, перш ніж характеризувати впливи, зупинимось на теоретичних засадах дослідження.

Ми дотримуємось тієї точки зору, що стиль - це мовний* кон-
 структ. Він має інваріантну природу². В мовленні його репрезен-
 тують конкретні тексти**. Як конструкт стиль характеризується
 певними конститутивними ознаками. Функція - одна з таких
 ознак. Вона визначає функціональне навантаження всіх засобів,
 мови, які вживаються в даному стилі, надаючи їм статус стильо-
 вої одиниці*** мови. Для неї не релевантна ознака належ-
 ності засобів, якими вона виражається, до того чи іншого страти-
 фікаційного рівня мови (фонологічного, морфологічного чи син-
 таксичного). Більш того, ті самі засоби в одному стилі можуть
 мати одне функціональне навантаження, а в другому - інше. "У
 кожному стилі мовлення, - пише М.Кожина, - ці одиниці всту-
 пають у особливі зв'язки і становлять елементи даної систе-
 ми"³. Незважаючи на динамізм функціонального навантаження
 деякі засоби мови спеціалізуються на його вираженні. Дося-
 гається це за рахунок формальних маркерів функціонального
 навантаження. Наприклад, у стилі м-п інф. формальними мар-
 керами функціонального навантаження слів типу *у світ-
 лі* + Р. в., *у рамках* + Р. в., *з метою* + Р. в., *шляхом* + Р. в. служать
 прийменники. Формально марковане функціональне наванта-
 жання можна вважати стильовим значенням, а формаль-
 но немарковане функціональне навантаження можна кваліфі-
 кувати як стильову функцію.

Диференціація функціонального навантаження на стильове
 значення і функцію дозволяє виявити особливості використан-
 ня мовних засобів, закріплених за певним стилем (одним чи
 більше) і тими, для яких така закріпленість не характерна. Одна
 з особливостей полягає, зокрема, в тому, що засоби мови із фор-
 мальними маркерами можуть виконувати функції, відмінні від

* Питання статусу стилю, як явища мови, мовлення чи явища двоїстої природи залишається досі дискусійним (див., напр.: Кожина М. Н. О соотношении стилей языка и стилей речи с позиции языка как функционирующей системы // Проблемы функционирования языка в его речевых разновидностях, - Пермь, 1984; Петрищева Е. Ф. Функциональная и стилистическая дифференциация речи // Стилистика русского языка: Жанрово-коммуникативный аспект стилистики текста. - М., 1987).

** При такому розумінні текст як продукт первинної моделюючої системи і текст як продукт вторинної моделюючої системи (Тураева З. Я. Лингвистика текста. - М., 1986. - С. 64 - 65) збігається.

*** Даний підхід не виключає можливості виділяти в стилі й особливу (складну) одиницю — текст, якщо розуміти його як певну єдність, котра інтегрує за ознакою функціонального навантаження одиниці всіх стратифікаційних рівнів мови. В цьому випадку текст - одиниця стилю - омонімічний з терміном текст - алгоритм його породження в інтерпретації, наприклад Ляпона М. В. (Ляпон М. В. Структура текста и ситуативные условия его реализации в сложном предложении // Русский язык: Текст как целое и компоненты текста. - М., 1982).

стильового значення. Стильове значення і функція збігаються у стилі, за яким закріплені з допомогою формальних маркерів відповідні мовні засоби. Наприклад, словоформи типу наведених, тобто з публіцистично-інформативним значенням, у стилі м-п інф. виконують публіцистично-інформативну функцію. Тим часом, у науковому стилі вони можуть, виконувати науково-інформативну, в офіційно-діловому - офіційно-ділову, в художньому - зображально-художню функцію (питання нейтралізації стильового значення в даний момент ми не торкаємось).

Формально марковані засоби можуть бути двох типів:

1) моностильові, які вживаються лише в одному стилі мови. Наприклад, нові прийменниково-відмінкові форми з прийменниками *на адресу, у світлі, під знаком* типові для стилю масово-політичної інформації. Формальними маркерами цих засобів служать прийменники;

2) полістильові, котрі вживаються у двох і більше стилях. Стильова належність полістильових синтаксичних утворень визначається лексичним наповненням. Пор. в *ім'я миру, в ім'я прогресу* і в *ім'я кохання, в ім'я дитини*. Двом першим словоформам властиве публіцистично-інформативне значення, іншим - зображально-художнє.

Слід мати на увазі, що саме по собі лексичне наповнення не може бути маркером синтаксичних засобів. Пор.: *Діти збирають гриби; Інтервенти захопили столицю; Вчені одержали результати; Суд оголосив рішення*. Даний тип речення (підмет - присудок-додаток) трапляється в усіх стилях, хоча для кожного з них характерне певне лексичне наповнення. Натомість складнопідрядне речення з підрядною ототожнювальною частиною типове для художнього стилю і масово-політичної інформації, тому лексичне наповнення можна вважати тут маркером стильового значення. Пор. в авторській мові: "Робота, що здавалася такою легкою, поступово обернулася на каторжну для тих, хто по піску волочив навантажені тачки" (М. Зарудний, "Плея") - це зразок художнього стилю; в мові персонажа: "Ви стали першими серед тих, хто бере великий труд на свої руки" (там же) - це зразок стилю масово-політичної інформації.

У кожному стилі є моно- і полістильові засоби. Співвідношення між ними неоднакове, хоча загалом слід відзначити, що полістильові марковані засоби в будь-якому стилі превалюють над моностильовими, яких найбільше в офіційно-діловому та науковому стилях, найменше - в художньому⁴. Причому моностильову маркованість мають не тільки слова, але й їх синтаксичні форми і цілі речення. Про це незаперечно свідчать матеріали дослідження. Тому безпідставним здається твердження окре-

мих дослідників про абсолютну незакріпленість синтаксичних одиниць за певним стилем⁵.

Моно- і полістильові засоби становлять ядро стилю, а засоби, функціональне навантаження яких формально не марковане, належать до периферії. Периферійні елементи стилю не однорідні в плані стильових значень, які вони зберігають, виконуючи ту чи іншу стильову функцію. Серед них - стильово нейтральні засоби мови* та іностильові (тобто із значенням інших стилів). Функціонально навантажені, але формально не марковані елементи істотно переважають у кожному стилі над маркованими. Можна навіть припустити, що конкретний текст як реалізація того чи іншого стилю може обійтись без ядерних елементів. Проте в кожному тексті обов'язково є елементи периферії. Отже, термін *периферія* не слід розуміти, як менш важливий. Ідеться лише про диференціацію способу передачі функціонального навантаження засобами мови.

Стильове навантаження елементів іноді ускладнюється ще й стилістичним. Слід відрізнити стильове значення і функцію від стилістичного значення і функції. Це зумовлено тим, що стилістична диференціація засобів підпорядкована стильовій**. Тим часом у літературі терміни стильовий і стилістичний нерідко вживаються синонімічно.

Вивчення впливу одного стилю на інший передбачає зіставлення їх як понять одного логічного ряду. Сам термін *стиль* неоднозначний. Дослідники говорять про об'єктивну багатоаспектність проблеми диференціації стилів⁶. В такому разі може йтися про омонімічне використання слова *стиль*. Наприклад, стиль у значенні жанрових особливостей, стиль у значенні індивідуальних особливостей мовця, експресивні стилі тощо. Справді, різномірні критерії служать підставою для виділення неспіввідносних стилів. І навпаки, однорідні критерії свідчать про співвіднесеність стилів, які об'єднуються в один тип. До одного типу стилів - функціональних - звичайно зараховують офіційно-діловий, науковий, масово-політичної інформації, художній і розмовно-побутовий***. Проте окремі дослідники, вказуючи

* Пор.: 'Нейтральні елементи властиві всім функціональним стилям*' (Мова і час. К.: Наук. думка, 1977. — С. 10).

** Пор.: "У новій українській літературній мові, як і в російській, експресивні стилі підпорядковані функціональним і розвиваються в межах тієї самої мовної системи" (Мова і час. — С. 16).

*** У визначенні кількості функціональних стилів думки дослідників розходяться. Наведені типи стилів виділяє більшість радянських мовознавців, хоча критерії виділення і сутність їх розуміються неоднаково (огляд робіт з даного питання диві: Троянская Е. С. Лингвистическое исследование немецкой научной литературы. — М., 1982).

на функціональну природу таких стилів, разом з тим протиставляють художній, а нерідко й розмовно-побутовий всім іншим стилям⁷. Аргументом для виокремлення художнього стилю висувається здебільшого той факт, що в ньому вживаються засоби всіх інших стилів, а власних, специфічних, майже немає. Стосовно розмовно-побутового стилю звичайно звертають увагу на переважно усну форму його функціонування. Справді, кожна з зазначених ознак властива названим стилям. Проте є у них і спільна з іншими стилями ознака, яка забезпечує співвіднесеність всіх функціональних стилів: це характеристика їх за функцією в сфері спілкування.

Функції стилів - результат реалізації відповідної мети спілкування: в офіційно-діловому стилі - офіційно-ділової, в науковому - науково-інформативної, в стилі м-п інф. - публіцистично-інформативної, в розмовно-побутовому - побутово-комунікативної, в художньому - зображально-художньої мети. Мета спілкування визначається соціально зумовленими потребами спілкування. Перед кожним учасником комунікативного акту, якщо він виступає в ролі відправника, стоїть завдання відібрати і певним чином організувати засоби мови, підпорядковуючи їх єдиному функціональному навантаженню. Результат досягнення мети відправника оцінюється іншим (іншими) учасником комунікативного акту - одержувачем*. Досягнута мета збігається з функцією для одержувача. У цьому полягає двоєдиність процесу спілкування. Мета спілкування виявляється у переважній більшості безпосередньо. Виняток становить художній стиль. В ньому мета відправника, яким є письменник, часто опосередкована метою спілкування персонажів твору, що знаходить свій вираз в усіх видах мови персонажів (власне пряма, невласне-пряма, невласне-авторська, переказ слів персонажа). Тим самим у художньому стилі його функція для одержувача, тобто читача, повинна оцінюватися з урахуванням опосередкованої мети/Своєрідність дії такої мети полягає в тому, що вона мотивує введення в художній текст елементів іншого стилю, причому відповідно до зміни опосередкованої мети в творі з'являються елементи різних стилів**. Зважаючи на це, здається доцільним при вивченні художнього стилю застосовувати два методи

16

* Ролі відправник/одержувач не сталі.

** Звичайно, такі елементи-продукт "вторинного моделювання" (термін Лотмана), а не безпосередньої реалізації того чи іншого стилю. Вони вводяться в художній твір за принципом стилізації, на думку одних вчених (напр., Пилинського М. М., Єрмоленко С. Я., Виноградова В. В., Сиротиніної О. Б.), або типізації, на думку інших (Ларіна Б. О., Міліх М. К., Ковтун Л. С.).

дослідження: з погляду відправника (це так звана стилістика відправника*) і з погляду одержувача (стилістика одержувача**). Стилiстика відправника дозволяє розкрити мотиви залучення у художній твір різностильових елементів, що, в свою чергу, допомагає оцінити, в якій мірі вдається письменнику досягти поставленої мети, точніше: чи виконують вжиті мовні засоби зображально-художню функцію (це входить вже в компетенцію стилістики одержувача). Навряд чи варто віддавати перевагу одному з методів при дослідженні художнього стилю. Мабуть, і результати вивчення інших функціональних стилів будуть повніші і точніші, якщо застосувати обидва методи, проте для них чітка диференціація на стилістику відправника і стилістику одержувача не має принципового значення. Швидше, тут повинно йтися про синкретичний метод.

Та роль, яку відіграє мета спілкування (комунікативна) у формуванні будь-якого стилю, дає підстави кваліфікувати її як стилетворчий чинник. Загалом, стилетворчі чинники мають екстралінгвістичну природу, хоча деякі дослідники виділяють ще перехідний між екстралінгвістичним та лінгвістичними чинниками тип - стильові риси⁸. Такий же статус і у функціонально-смилових типів мовлення - опису, оповіді і розмірковування⁹. Проте ґрунтовний аналіз ролі в стилях таких проміжних чинників показав, що кваліфікувати їх як стилетворчі немає достатніх підстав***. Це надстильові явища.

За значущістю для стилів екстралінгвістичні чинники поділяються на головні та другорядні. Незважаючи на розбіжності у цьому поділі, як і у визначенні самих чинників****, всі дослідники зараховують до найважливіших такі: мету, сферу і тему спілкування. З цих трьох стилетворчих чинників визначальним часто вважають сферу спілкування*****. Проте з мовної практики відомо, що той чи інший стиль може вживатись навіть поза типом для нього сферою спілкування, якщо до цього спонукає відповідна мета спілкування. Отже, саме цей чинник

* Стилiстику відправника називають ще логічним методом (див. *Троянская Е. С. К общей концепции понимания функциональных стилей // Особенности стиля научного изложения. - М., 1976. - С. 26*).

** За іншою термінологією — інтуїтивний метод (там же. — С. 26).

*** Критику цих поглядів див.: *Троянская Е. С. Указ.соч.; ГаузенбласК. К уточнению понятия "стиль" и к вопросу об объеме стилистического исследования //Вопр. языкознания. -1967. - № 5*.

**** Огляд і критичну оцінку робіт з цього питання див.: *Троянская Е. С. Указ, соч.*

***** Пор.; "До головних факторів ми зараховуємо "суспільну сферу спілкування" (*Троянская Е. С. Указ. соч. -С. 31*), хоча в цій же роботі дослідниця відзначає: "Сфер людського спілкування значно більше, ніж функціональних стилів" (с. 71).

варто вважати провідним, визначальним. Мета спілкування тісно пов'язана із сферою спілкування, частковим виявом якої є ситуація, умови спілкування. Нарешті, третій екстралінгвістичний чинник з числа головних - тема спілкування. Хоча кожному темі можна подати в різних стильових ключах, вона все-таки⁴ більше тяжіє до якогось одного стилю.

До другорядних стилетворчих чинників варто, очевидно, віднести соціальний статус відправника (мовця), що включав такі характеристики: освітній ценз, посаду, соціальний статус. Певну роль відіграє також вік.

Стилетворчі чинники єдині для всіх стилів. Проте художній має ряд своїх особливостей щодо дії і характеру екстралінгвістичних чинників. Про одну з них уже йшлося. Це опосередкованість зображально-художньої мети метою спілкування персонажів. Подібним чином характеризується вияв й інших чинників, які зумовлюють використання в мові персонажів елементів різних стилів: тема спілкування, ситуація, в якій діють персонажі, їх соціальний статус, вік. Вибір засобів в авторській мові пов'язаний з безпосередньою дією стилетворчих чинників. Такі

головні стилетворчі чинники художнього стилю, як зображально-художня мета і сфера естетичного спілкування, мають виразний "диференціюючий характер. Цього не можна сказати про тему: темою художнього зображення може бути будь-що. Проте з метою виділення специфіки саме художнього рішення теми, можливо, варто говорити про художньо значущу тему, подібно до того, як тему стилю м-п інф. визначають як соціально значущу. Отже, саме в авторській мові, де безпосередньо діють головні екстралінгвістичні чинники художнього стилю, зображально-художню функцію можуть виконувати засоби мови з різним способом передачі функціонального навантаження: формально не марковані художнім стилем і формально марковані художнім стилем. Зважаючи на особливу роль авторства слів у цьому стилі, її доцільно, мабуть, кваліфікувати як стилетворчу роль, тобто поряд з іншими стилетворчими чинниками у художньому діє ще один специфічний - авторство слів.

Художній стиль має й такі екстралінгвістичні чинники, які й в авторській мові і мові персонажів виявляються безпосередньо.

Це соціальний статус і вік письменника. Причому соціальний статус тісно пов'язаний з ідейно-естетичною концепцією письменника, з літературною школою, традицією, методом зображення. Можливо, про останні з названих факторів варто навіть говорити як про специфічні стилетворчі чинники художнього стилю.

Враховуючи власне мовну специфіку функціональних стилів,

тобто диференціацію функціонально навантажених засобів мови у кожному стилі, та специфіку екстралінгвістичних чинників; можна визначити конкретні ознаки впливу одного стилю на інший, і зокрема вплив стилю м-п інф. на художній. Відповідно до цієї специфіки ознаки впливу виявлятимуться у двох планах: інтралінгвістичному (на рівні мовних засобів) та екстралінгвістичному (на рівні позамовних факторів).

На рівні мовних засобів про вплив можна говорити при появі в художньому стилі функціонально навантажених елементів стилю м-п інф. На рівні позамовних факторів свідченням впливу є підключення до екстралінгвістичних чинників художнього стилю чинників інших стилів. Екстралінгвістичні чинники інших стилів діють, як зазначалось, опосередковано. Особливе місце в цьому плані посідає стиль м-п інф. Його чинники можуть безпосередньо взаємодіяти з чинниками художнього стилю, внаслідок чого виникає синтаксичний стиль - художньо-публіцистичний.

Виявлення ознак одного стилю в іншому - важливий етап у вивченні впливів, проте він невіддільний від іншого етапу, який розкриває саму сутність впливу - це дослідження типів впливу. Запропонована нами диференціація стильового значення і стильової функції мовних засобів може служити, як здається, теоретичною базою саме для такого дослідження. Спираючись на неї, ми виділяємо три типи впливу функціонально навантажених засобів мови стилю м-п інф. на художній стиль: 1) трансформація, 2) включення, 3) стимулювання.

Оскільки перед нами стоїть завдання дослідити вплив стилю масово-політичної інформації на синтаксичному рівні, три типи впливів виділяються щодо слівформ і речень. Крім того, в роботі на синтаксичному рівні розглядається вплив двох і більше речень. По суті, це вияв впливу тексту як якісно нової одиниці стилю, більшої за речення. З огляду на те, що критерії виділення, цієї одиниці ще недостатньо розроблені, термін текст вживається нами умовно, для відображення того факту, що в художньому стилі можуть використовуватись більші за речення утворення, типові для стилю масово-політичної інформації.

Відзначимо також, що при дослідженні впливу синтаксичних слівформ були враховані тільки іменникові слівформи, стильова диференціація яких найбільш різноманітна.

Трансформація. Під трансформацією розуміємо зміну у художньому стилі функціонального навантаження засобів стилю масово-політичної інформації, а саме: засоби мови із значенням стилю масово-політичної інформації виконують у художньому

стилі зображально-художню функцію. Трансформація стильової функції відбувається, по-перше, при підключенні опосередкованих чинників стилю масово-політичної інформації; по-друге, при підключенні опосередкованих чинників інших стилів, зокрема розмовно-побутового, який знаходить широке відображення у художніх творах; по-третє, при безпосередній дії стилетворчих чинників художнього стилю.

Відповідно до дії кожного з цих чинників розрізняємо три види трансформації.

1. Використання у художньому творі елементів стилю м-п інф. з опосередкованою публіцистично-інформативною метою спрямоване на реалістичне відображення громадсько-політичної сфери діяльності суспільства. Увага письменника до цієї важливої сфери свідчить про його громадську активність, що є запорукою актуальності художнього твору. Для саморозкриття персонажів твору елементи стилю м-п інф. становлять необхідну деталь їх мовної характеристики. З її доомогою письменник апелює до досвіду мовної практики читача, що посилює враження життєподібності і правдивості в описі подій та їх учасників.

Для посилення цього враження письменники моделюють мовне середовище персонажів (саме у плані стилю м-п інф.) за рахунок цитат (оригінальних і стилізованих) з газет, творів публіцистичного змісту, фраз радіо- і телепередач, гасел тощо. Цитати з текстів стилю м-п інф. не лише розкривають громадсько-політичне обличчя сучасної радянської людини, яка становить головний об'єкт художнього зображення, але й сприяють одночасно популяризації творів політичного змісту, посилюють виховний вплив їх на членів нашого суспільства.

Основна вага при використанні в художньому стилі елементів стилю м-п інф. з опосередкованою метою цього стилю припадає здебільшого на речення і тексти. Вдячний матеріал для трансформації становлять моностильові речення. Зокрема, ними можна вважати речення з пропуском дієслова, що перетворює їх у лаконічні експресивні вирази. З уст персонажів вони сприймаються як цитатія газетних заголовків. Наприклад, у романі П. Загребельного "Розгін" подібне речення трапляється у не-власне-прямій мові молодій кореспондентки, яка прагне будь-що одержати інтерв'ю для газети у знаменитого академіка: "Секретарка пробувала не пустити Ангстасію, але це було просто смішно. Матеріал у номер! *Учені - п'ятирічці.* В цьому ж творі інший персонаж для більшого переконання співбесідника у соціальній значущості своєї праці говорить: "Впроваджую передову техніку... *Електроніку в народне господарство.* Чули про таке?"

Речення наведеного типу часто використовуються в нашому житті для гасел, що також не пройшло повз увагу письменників. Наприклад, у романі І. Сенчика "Заводчани" робітник виступає на зборах: "Ми подумали в бригаді і вирішили виступити з почином: *"Якості продукції - мінімум затрат!"*".

Моностильовим, власне, типовим, для стилю м-п інф. можна вважати також речення з певними словами, зокрема іменником *слава*. Пор. кінцівку виступу на урочистих зборах перед солдатами селянина: "Слава відмінникам бойової і політичної підготовки!" (М. Зарудний, "Гілея").

Для стилізації стилю м-п інф. активно вводяться полістильові речення. Це, зокрема, двоскладні речення з видільними словами при присудку *це, такий, значить, ось* із займенником *хто, що, як, куди* і т. ін. з прямим та інверсійним порядком слів, з еліптизацією структурних компонентів, парцельовані, окличні і питальні речення. Так, у романі О. Гончара "Берег любові" голова колгоспу звертається до комбайнерів з такими словами: "Жниварі, гвардійці-механізатори, по агрегатах!". Цей вираз характеризує героя як справжнього оратора, натхненника мас. Називаючи жниварів гвардійцями, він підкреслює урочистість і важливість події, в тому числі й з допомогою заміни слова у відомому заклику: "По конях!" У розповіді про молодого кореспондента художньо переконливо сприймаються стилізовані уривки газетних статей. Напр.: "І буде в його статті одне речення, заради якого варто було ждати, надіятися і знову-ждати, ждати: *"Перишм необлітаного птаха підняв у небо льотчик-випробувач Федір Андрійович Зламанюк"* (А. Михайленко, "Політ Європа-Азія"). Пор. ще: "Але все це хай буде вистраждане й пережите" в ім'я життя. *В ім'я Ленінської правди*" (О. Сизоненко, "Хто твій друг") - виступ секретаря райкому на честь завершення зйомки фільму про радянське село; *Це наш єдиний шлях* - індустріальне село" (Ю. Мушкетик, "Позиція") - слова голови колгоспу на зборах; "Чесно працювати - це і є з умінням" (Ю. Бедзик, "Поверх-42") - виховна бесіда секретаря райкому з ланковим-монтажником. У наведених прикладах речення - стилізовані зразки стилю м-п інф. - мотивовані всіма опосередковано діючими стилетворчими чинниками цього стилю. Для читача це переконливе свідчення активної громадянської позиції персонажів. Таким персонажем може бути і сам письменник, що підтверджує вагому роль його в житті нашого суспільства. Наприклад, після зустрічі з робітниками один з письменників, звертаючись до керівників заводу, висловлюється так: "Дяка вам наша за зустріч з героями, так, так, із героями буднів" (В. Коротич, "Десяте травня"). Загальний зміст зйому, інверсія, підсилювальні

повтори - все це забезпечує маркованість речення стилем м-п інф. Суспільна активність персонажів стає ще виразнішою, якщо сфера використання маркованих елементів стилю м-п інф. розширюється, і персонажі розмовляють на суспільно вагомій темі з публіцистично-інформативною метою у приватних бесідах. Наприклад, голова колгоспу звертається до юної медсестри з такими словами: "Природу - ось кого треба лікувати" (О. Гончар, "Берег любові"). Вміння персонажів - наших сучасників - висловлюватись з публіцистичним пафосом, підходячи до фактів життя з соціальних позицій, засвідчують і такі, наприклад, слова лікаря про старого моряка: "Скільки відданості, трудової впертості, скільки прямо скажем, артистичної закоханості в рідкісне ремесло!" (О. Гончар, "Берег любові").

Загалом окличні й питальні речення риторичного змісту, марковані з допомогою лексики стилем м-п інф., тобто полістильові речення, досить часто залучаються письменниками в мовні партії персонажів. Наприклад, у романі М. Іщенка "Барви літа" одна з героїнь твору намагається пробудити свідомість обмеженого у своїх поглядах односельця таким звертанням: "А чи знаєте ви, Вакуло Савичу, що Хованівське сільське споживче товариство здавна виконує плани по закупівлі городньої і садової продукції у населення?"

Так само, як в оригінальних зразках стилю м-п інф., в стилізованих утвореннях використовуються структурно нейтральні типи речень, стильова орієнтація яких забезпечується екстралінгвістичними чинниками, а також лексичним наповненням. Наприклад, у творі В. Коротича "Десяте травня" - це стилізація газетних рядків; "Електронні мікроскопи заводу Імені Воровського були одними з найкращих у світі". У творі М. Іщенка "Барви літа" - стилізація промови на засіданні правління колгоспу. Зокрема, передовий механізатор каже: "Прошу вислухати товаришку Матчак з приводу роботи нашої побутової служби". У повісті І. Сенчика "Заводчани" - це стилізація підпису робочого місця одного з персонажів, що становить його соціальну характеристику: "На пульті керування його верстата побачив слова, вирізані електроіскровим олівцем: "Тут працює знатний токар нашого міста Ригір Стратонович Чагор"".

Для посилення враження правдивості розповіді про ті сфери життя, які пов'язані із стилем м-п інф., письменники вводять стилізовані тексти цього стилю. Здебільшого мікротексти, утворювані двома-трьома реченнями. Пор. думки кореспондента про майбутній нарис: "Син — випробувач. Професія відважних!" (А. Михайленко, "Політ Європа-Азія"); або режисер так розповідає ідею свого фільму директорові кіностудії: "Люди, подивіться, який прекрасний світ, як гарно ростити дітей під сонцем! Бра-

тайтеся, люди, ростіть дітей, не допустіть, щоб небо затьмарилося, а море збурилося вибухами!" (О. Сизоненко, "Хто твій друг"). В одному з творів герой мріє стати хорошим архітектором. У напівсні йому ввижається, як про нього писатиме преса: "Будуйте так, як радить радянський архітектор Петро Невірка Вчіться у Петра Невірка!" (Ю. Бедзик, "Поверх-42"). Мікротексти використовуються для стилізації мовного середовища, як-от в описі інтер'єру цеху: "Триметрові літери кричали з підхмарно-скляних висот: "Рапортуємо! Цех готовий подвоїти випуск труб країні" (П. Загребельний, "Переходимо до любові").

Показово, що подаючи мовні партії позитивних персонажів, письменники намагаються підкреслити творче начало у своїх героїв при вживанні елементів стилю м-п інф., тоді як в уста негативних персонажів здебільшого вкладаються штампи і кліше. Так, одному з персонажів роману М.Зарудного "Гілея", який обіймає досить високу офіційну посаду, вдається певний час приховувати своє справжнє обличчя наклепника і кар'єриста, в тому числі за рахунок високих фраз. Наприклад, у приватній розмові з редактором газети черговий наклеп він намагається подати як боротьбу за правду: "Я хочу підготувати кілька матеріалів про боротьбу з розкрадачами соціалістичної власності, - вів далі Лобан. - Яка ваша думка?"

Трапляються в художніх оповідях і макротексти стилізованого характеру. Пор. виступ на зборах робітника: "На всяку біганину токарь витрачає за зміну одну годину, за тиждень - зміну, за рік у приблизно двісті шістьдесят дві години або тридцять два робочих дні. Ось куди пропадають, "течуть" наші резерви. План - залізний закон нашого життя" (І. Сенчик, "Заводчани"). Макротексти трапляються не лише у власне-прямій мові героїв, але також у невластивій. Наприклад, у героя роману М. Зарудного "Гілея", який довідався, що кохана не дочекалась його з війни, інтимні переживання переплітаються з патріотичними: "Може вмер би вже п'ять років, якби не жили в ньому прагнення до волі і надія, що повернеться колись до Марини й свого сина. І те, й те об'єднувало в собі слово "Батьківщина". Він до кінця виконав свій обов'язок перед нею. Батьківщина дала йому волю, за його повернення боролись її представники, велись дипломатичні переговори і посилались ноти. Він був потрібний своїй батьківщині, вона не забула свого солдата. Тільки на Овечому хуторі забули про нього".

Як видно з наведених вище прикладів, стилізовані тексти включають стильово марковані і немарковані речення. В свою чергу речення включають стильово марковані і немарковані (але функціонально навантажені) словоформи.

Серед маркованих (моно- і полістильових) словоформ актив-

ність виявляють такі з них: 1) моностильові словоформи: а) словоформа з прийменником *під* із значенням призначення. Наприклад, секретар райкому каже голові сільради: "А щодо приміщення *під сільраду*, то воно давно є" (І. Цюпа, "Дзвони янтарного літа"); або директор радгоспу звертається до керуючого: "Що потрібно тобі для майданчика *під комбайни*?" (Б. Сушинський, "На тій землі за пагорбом"); б) словоформа з прийменником *від імені*. Так, секретар каже редакторові газети: "Товариш Каїтан *від імені робітників* лісгоспу звернувся з листом до редакції" (М. Зарудний, "Гілея"); у невластивій-прямій мові: "Мила шкільна піонервожата дякувала мені *від імені жителів* Гринівки" (Б. Коротич, "Десяте травня"); в) моностильова словоформа із прийменником *на чолі з*. Пор. розмову директора школи з головою сільради: "Недавно он приїхали меліоратори *на чолі з Лихошерстним*" (І. Цюпа, "Дзвони янтарного літа"); г) моностильова "словоформа з прийменником в ході: "Я підключусь у *ході дискусії*" (М. Іщенко, "Барви літа") - слова секретаря райкому; д) словоформа з прийменником в *порядку*: "В *порядку* шефської *допомоги*" (В. Дрозд, "Балада про Сластьона"); "В *порядку самокритики* скажу: ніякого ризику" (М. Іщенко, "Течія"); 2) полістильові словоформи: а) словоформа із значенням способу дії з використанням іменників *метод, участь*: "Час переводити ферму на роботу за *методом Лейзи Пейне*" (Б. Сушинський, "На тій землі за пагорбом"); "На нотний папір вона переносить за *участю* знайомих *викладачів* музичної школи" (О. Гончар, "Берег любові"); б) словоформа із значенням мети, де вжито іменник *мета*: "Чи ви приїхали як для мемуарів, з пізнавальною *метою*?" (В. Дрозд, "Балада про Сластьона"); в) особливо широко використовується Р. в. змісту, стильова маркованість якого створюється за рахунок сполучуваності з реєними іменниками, які в оригінальних зразках стилю м-п інф. мають публіцистично-інформативне значення, як-от: час, вік, доба, місячник, урок, хроніка тощо. Напр.: *час великих планів* (Ю. Мушкетик, "Позиція"); *вік електронних машин* (П. Загребельний, "Переходимо до любові"); *доба НТР* (Ю. Мушкетик, "Позиція"); *місячник торгівлі* (О. Черногуз, "Аристократ" із Вапнярки); *урок адміністрування* (Б. Сушинський, "На тій землі за пагорбом"); *хроніка буднів* (О. Гончар, "Циклон"); *людина мистецтва* (О. Гончар, "Твоя зоря"); *майстер унікальної справи* (О. Гончар, "Берег любові"). Р. в. змісту може вживатись при іменниках у певній формі, наприклад, при іменнику *мова* в О. в.: *мовою факту і звинувачення і застороги* (О. Гончар, "Циклон"),

Показово, що за аналогією до вживаних в оригінальних зраз-

ках стилю м-п інф. письменники створюють нові сполуки Р. в. змісту при іменниках. Так, у розповіді про вшанування закатованих фашистами жителів села Р. в. змісту трапляється при слові *галявина*, яке у даному контексті має таке саме стильове значення, як і слова *день, доба, людина тощо*: "Ми влаштуємо на цьому місці священну галявину-галявину вдячної пам'яті" (В. Коротич, "Десяте травня").

Нерідко у стилізованих зразках стилю м-п інф. трапляється словоформа, утворювана прийменником *по* і М. в. іменника. Напр.: *по плану* (Ю. Бедзик, "Поверх-42"); *по всіх показниках* (В. Дрозд, "Балада про Сластьона"); *по комплексу* (Ю. Мушкетик, "Позиція"); *по району* (І. Сенчик, "Заводчани"). Цікаво відзначити, що письменники відбивають факти варіювання названої словоформи, зокрема з Р. в. іменника. Пор. у романі М. Зарудного "Гілея": "складав *плани по перетворенню* природи і не виконав *плану посадки* лісу".

Трансформація стильової функції маркованих елементів стилю м-п інф. вживаних з опосередкованою публіцистично-інформативною метою, може супроводжуватися стилістичними ефектами. Найчастіше з'являються комізм, іронія, жарт, сарказм. Передумовою до цього служить невідповідність опосередкованих екстралінгвістичних чинників стилю м-п інф. (теми, ситуації, соціального статусу персонажа), а також власне лінгвістичних чинників (незвичне лексичне наповнення).

Нашарування на стильову функцію стилістичної спостерігається переважно у реченні, рідше - у тексті. Значні стилістичні ресурси закладені, зокрема, у реченнях-гаслах. Стилiстичні ефекти їх використання у художньому творі нерідко ґрунтуються на тому, що в них виражаються думки, протилежні тим, які справді є суспільно важливими. Тим самим письменник привертає увагу читача до актуальних проблем. Наприклад, гостро актуальною є проблема бережливого ставлення до природи. Тим часом в романі О. Черногуза "Аристократ" із Вапнярки персонажі трудяться пій гаслом "Візьмемо природу "в свої руки". Інше соціальне зло - рецидив минулого - чайові. З цього приводу формулюється таке ресторанне гасло в тому ж романі: "Чайові - наше приниження". Або в гуморесці В. Чемериса "А чи не пора познайомитися з Іваном Івановичем?..", де висміюється одна із форм зловживання в торгівлі, персонажі висувають гасло місячника: "Товари з-під прилавка". Оскільки гасло - це керівництво до дії, то доведені до абсурду заклики свідчать про абсурдність вчинків тих, хто ними керується, як-от: "Якість шапки - на щит неспокою!" (О. Черногуз, "Аристократ" із Вапнярки); "Дамо кожному громадянинові - по шапці!" (там же).

Стилістичні нашарування зустрічаються й у реченнях іншого типу. Наприклад, у повісті В. Дрозда трапляється експресивне речення фразеологічного типу: "Хто не співає - той проти колективу" ("Балада про Сластьона"). Письменник укладає в уста персонажа перефразований відомий вислів (хто не з нами - той проти нас), щоб підкреслити невідповідність між агітаційним запалом персонажа і переоцінкою ним суспільної значущості факту - участі у самодіяльності. Внаслідок цього і виникає комічний ефект.

Різним стилістичним трансформаціям досить часто піддаються парцельовані речення, як от у романі П. Загребельного "Розгін"; "Нас цікавить загальний розвиток сучасного вченого, його енциклопедизм, універсалізм. Бо вчені сьогодні - це прапор НТР, а НТР..." Незважаючи на професійне володіння засобами стилю м-п інф., персонажу твору - редакторові газети - не вдається досягти виховної, настановчої мети, оскільки він зловживає цими засобами і не завжди вірно орієнтується в ситуації. Власне, замість ділових настанов цей редактор набридає підлеглим своєю газетною патетикою. Коментар у невласне-прямій мові героїні ("Далі можна було б не слухати, потихеньку підводитися й йти з кабінету під монотонне гудіння редакторського голосу") доповнює й стилістичну функцію комізму наведених вище слів функцією іронії.

Для створення стилістичних ефектів у текстах - стилізованих зразках стилю м-п інф. - нерідко використовуються штампи і кліше, тобто часто вживані в оригінальних зразках марковані і немарковані засоби. Позитивні персонажі, як правило, розуміють небажаність цього явища. Свій протест, власне іронію, вони виражають, наприклад, тим, що свідомо нагромаджують штампи, прагнучи підкреслити, як затемнюють вони зміст. До синтаксичних штамтів належать, зокрема, дієприслівникові звороти. Так, у романі П. Загребельного "Переходимо до любові" головний герой - передовий робітник - у розмові з іншим персонажем - людиною, яка надмірно полюбляє висловлюватись з публіцистичним пафосом, каже: "По-моєму, це дрібниці, - швидко перебив я Держикрасів нарікання, - перед нами стоять дедалі зростаючі завдання, і ми повинні ... *Глибоко усвідомлюючи високо несучи прапор робітничої честі, стаючи на трудову вахту...*»

Негативні персонажі, навпаки, свідомо прагнуть залучити в свою мову якомога більше готових штампованих виразів, щоб створити видимість соціальної значущості своїх нікчемних справ. Така переоцінка себе і своїх вчинків властива, наприклад, більшості персонажів роману О. Чорногуза "Аристократ" із Вапнярки". І хоча в романі трапляються переважно елементи науко-

вого стилю, знайшов відбиття також стіль м-п інф., оскільки псевдонауковці-персонажі твору - до всього ще й перейняті псевдопатетикою, що якраз і знаходить вияв у газетних штампах (адже користуючись готовими та ще й апробованими пресою фразами, легше приховати свою розмову і моральну убогість). Так, у розмові з підлеглим директор каже: "Ми повинні передусім думати про соціологічні дослідження й опиратися на статистичні дані, набуті шляхом анкетного опитування трудящих. Ось головна наша ціль". Тим часом ідеться про попит на шапки з хутра неіснуючих тварин, які планується вивести при схрещуванні ондатри з їжаком ...

У мові негативних персонажів штампи і кліше стилю м-п інф. часто свідчать про спекулятивне їх використання останніми. Наприклад, у повісті В. Дрозда "Балада про Сластьона" один з таких персонажів пристосовує патріотичний вислів, явно вичитаний ним з газети, до своєї міщанської психології, до інтересів куркуля: "Машини ще нема, але живу перспективою, планую "Ладу". А гараж такий, що і "Волга" стане, *звіряємо день сьогоднішній з днем завтрашнім*".

Гірший зловживання газетними штампами і кліше не завжди характеризують персонажу в негативному плані. Іноді це просто свідчення недостатнього рівня володіння стилем, що може бути зумовлене освітнім цензом, соціальним статусом персонажа. У романі М. Зарудного "Гілея" селянин, партієць, колишній солдат, якого по поверненні додому послали на курси лісників, виголошує на зборах таку промову: "Ворог розбитий, і перемога за нами... І на нашій вулиці празник... І ми у мирній праці на колгоспних ланах, зокрема на Овечому хуторі, відбудовуємо зруйноване господарство... заводи і фабрики... (які там заводи? Лізе всяке в голову, подумав Парамон). Розводимо поголів'я овець... а зараз ним прийшла вказівка садити на пісках ліси і... переводити природу... на більшовицькі рейки... (Де це він чув про ці рейки?). І ми, переборюючи труднощі, садимо ліси під керівництвом Івана Запорожного... і під керівництвом Марини Гомон...". Як видно з тексту, герой користується переважно вже чутими чи вчитаними з газет словами і виразами, причому сам він усвідомлює це (що видно із вставних речень у дужках). Але слова його ідуть від душі, тому присутні на зборах, а разом с ними і читач, вибачають герою його певну невправність оратора, тим таче, що він дуже схвильований.

Створенню стилістичних ефектів у реченні і тексті сприяють моно- і полістильові словоформи. Так, у повісті В. Дрозда "Балада про Сластьона" головний персонаж твору, що постійно змінює професії в пошуках слави, цілком серйозно говорить односель-

цеві: "Зіграють марш артилеристів *на честь* мого першого *погреб*а". Відображаючи прагнення героя надати рядовому, побутовому факту - спорудженню погребу - суспільно-політичної ваги, письменник зумів створити стилістичний ефект комічності. В основі його лежить невмотивованість між ситуацією і темою (екстралінгвістичні чинники) і нетиповість лексичного наповнення (лінгвістичний чинник) словоформи з прийменником *на честь*, причому персонаж не розуміє недоречності її уживання. Це зайвий раз виявляє примітивність його мислення, низький культурний рівень і одночасно свідчить про невправне володіння стильовими засобами мови. Той же стилістичний ефект (комізм) виникає і при перекручуванні змісту слів. Наприклад, у дружній бесіді в поїзді з представниками польської делегації головний персонаж роману О. Чорногуза "Аристократ" із Вапнярки" проголошує тост "В ім'я дружби і взаємовиручки!" Полістильова словоформа з прийменником *в ім'я* набуває в даній ситуації завдяки іменникам *дружба* і *взаємовиручка* значення стилю м-п інф., оскільки йдеться про характер відносин з братньою країною. Однак пристосуванець і авантюрист, яким є цей персонаж, має на увазі свої вузькі корисливі інтереси, отже, його заклик фальшивий.

В іншому творі та сама словоформа має відтінок жартівливої іронії: "Уже душа твоя повниться передчуттям нечуваного у віках подвигу в ім'я *людськості*" (В. Дрозд, "Ірій"). Стилістичний ефект у даному разі виникає в результаті невідповідності не лише соціального статусу, але й віку персонажа - підлітка-школяра. Зрозуміло, що він може тільки мріяти про грандіозні подвиги, причому у нього ці мрії не мають конкретного зв'язку з реальністю.

Сатиричний ефект виникає при спекулятивному вживанні персонажами засобів стилю м-п інф., коли намагаються прикрасити свої неблаговидні дії словами, підробленими під газетні. Так, наприклад, сприймається Р. в. змісту в поєднанні з іменником. день: "Насамперед він повідомив усіх членів профспілки, що віднині п'ятниця - *день зміцнення сім'ї*" (О. Чорногуз, "Аристократ" із Вапнярки"). Тим часом ідеться про звичайний прогул робочого дня, який негативний персонаж намагається загризувати під соціально значущу проблему зміцнення сім'ї. Пор. ще роль полістильової словоформи з прийменником *по* у реченні: "Раніше приїздили такі уповноважені, що той-*по* м'ясу, той-*по* облігаціях, той-*по* тютюну, той-*по* сівбі чи жнивах, були уповноважені окремо *по* гичці, окремо-*по* буряках, *по* зерну, були уповноважені і *по* соломі" (В. Дрозд, "Балада про Сластьона"). Завдяки поєднанню із словом *уповноважений* полістильо-

ва словоформа (по + М. в.) набуває значення стилю м-п інф. Однак незвичне лексичне наповнення словоформ свідчить про іронічне ставлення персонажа до надмірного роздування штату "уповноважених".

Стилістичне нашарування в словоформі може з'являтися і без зміни її лексичного наповнення, як-от у реченні: "Маленький черевань сидів напроти мене, згинаючи пальці, і видно з усього, справді-таки вірив, що може говорити *від імені держави*" (В. Коротич, "Десяте травня"). Негативне ставлення автора цих слів до співбесідника надає полістильовій словоформі з прийменником *від імені* іронічного відтінку.

2. Введення елементів стилю м-п інф. в художній текст при відображенні розмовно-побутового мовлення персонажів - другий вид трансформаційного впливу одного стилю на інший.

Зміна опосередкованої мети використання елементів стилю м-п інф. тісно пов'язана зі зміною ситуації, в якій діють персонажі творів. Щоб повірити в реальність створюваних уявою письменника персонажів, нам важливо побачити їх не лише на зборах, нарадах, в ділових розмовах - одним словом у тій сфері діяльності, яку звичайно обслуговує стиль м-п інф., але також в неофіційному спілкуванні із співробітниками, в стосунках з друзями, рідними тощо. Отже, письменник закономірно змінює один стильовий ключ мовної характеристики персонажів на інший. Це - розмовно-побутове мовлення, тому залучення в нього елементів інших стилів, в тому числі стилю м-п інф., підпорядковане завданням відображення побутового спілкування персонажів.

Якщо для першого виду трансформації характерне збереження стильового значення маркованих елементів стилю м-п інф. і стильової функції немаркованих, то при другому виді трансформації за певних обставин спостерігається тенденція до нейтралізації стильового значення елементів стилю м-п інф. У мовні партії персонажів, вирішені у розмовно-побутовому ключі, залучаються переважно словоформи і речення, рідше тексти (власне, мікротексти) з ознаками стилю м-п інф.

Словоформи з публіцистично-інформативним значенням (моно- і полістильові), які трапляються в розмовно-побутовому мовленні персонажів - це переважно аналітичні утворення. Серед них чимало із складними прийменниками типу *в дусі, на благо, під знаком, на адресу, по лінії* тощо. Трапляються стійкі сполуки, що тяжіють до прийменників на зразок *в* (означення) *порядку, на* (означення) *адресу, по* (означення) *лінії*. Словоформи подібного типу - новотвори в сучасній українській літературній мові. Поява їх пов'язана з тенденцією в мові семантизувати,

тобто більш прозоро, мотивовано виражати мовними засобами відношення і зв'язки між явищами в дійсності. Семантизація слів форм забезпечується прийменниками, які не втратили ще зв'язку з іменниками, від яких утворились. Серед них є слововирази-синоніми до вже існуючих у мові слів форм. Є й такі, що передають відношення і зв'язки, котрі раніше в мові слововидами не виражались. Використання семантизованих слів форм свідчить про чутливість письменників до активних процесів у мові і намагання відобразити це у мовних партіях персонажів (тобто в усному мовленні). Так, моностильова слововиформа з прийменником *на адресу* і усталена сполука *на* (означення) *адресу* можуть заступати слововиформи, що означають особу, на яку спрямована дія. Наприклад, у романі Ю. Мушкетика "Позиція" один з центральних героїв розмірковує про колегу: "Мабуть, Куниця сприйняв це як критику *на свою адресу*". Пор. усталене стильове нейтральне *критика кого/ чого* або *на кого / що*. Те, що перевага надається утворенню, типовому для стилю м-п інф., цілком виправдовується соціальним статусом героя. Він - голова колгоспу, а отже, звик мислити і висловлюватись засобами стилю м-п інф. Незважаючи на новизну, утворення *на адресу*, *на* (означення) *адресу* виявились настільки виразними, що належать до широковживаних в стилі м-п інф., причому спостерігається їх експансія й у інші стилі, зокрема розмовно-побутовий, що можна вважати ознакою нейтралізації стильового значення. Напр.: "Не знайшов жодного доброго слова *на адресу її батька*" (Ю. Мушкетик, "Позиція"); "Держикрай ніскільки не збентежився звинуваченнями *на адресу математиків*" (П. Загребельний, "Переходимо до любові"); "Це *на мою адресу натяк*" (О. Гончар, "Берег любові").

Широке вживання утворення *по* (означення) *лінії* на потреби розмовно-побутового спілкування також сприяє його нейтралізації. Напр.: "Віднікувався напівжартома, туманними недомовками *по морській лінії*, мовляв" (О. Гончар, "Берег любові"); "Може, якусь поміч треба" *по медичній лінії*, то я онуку попрошу?" (М. Іщенко, "Течія"); "Вчилися разом в сільгоспакадемії. Він *по лісотехнічній лінії*, а вона захоплювалась хімізацією" (Ю. Збанацький, "Пообіч Талі"); "Читай! Це *по вашій жіночій лінії*!" (Ю. Бедзик, "Блакить").

Поширення слів форм, типових для стилю м-п інф., в інших стилях, і зокрема у розмовно-побутовому, хоча й сприяє нейтралізації таких слів форм, проте прямої залежності між цими явищами не має.

Тенденція до нейтралізації досить відчутна при відображенні якогось побутового явища. Напр.: "В ресторані, з *нагоди обідньої*

пори набилося повнісінько різного люду" (В. Коротич, "Десяте травня"). Як видно з прикладу, описувана ситуація не пов'язана із стилем м-п інф. Отже, і словоформа з прийменником з *нагоди* виконує опосередковану побутово-комунікативну функцію (і безпосередню зображально-художню), що ослаблює її значення, типове для стилю м-п інф.

Те саме слід сказати й щодо словоформи з прийменником *під* із значенням призначення. Напр.: "Наскладаю грошей на машину і все, що до неї треба - килими, фіранки, брезент і металеві каністри *під бензин*" (Гр. Тютюнник, "Син приїхав"). Можна помітити, що словоформа з прийменником *під* досить часто витісняє синонімічну словоформу з прийменником *для*: "Стару хату він розібрав на дрова, а кімнатка залишилась, рублена кімнатка *під зерно*" (Ю. Мушкетик, "Позиція") - пор.: кімнатка *для зерна*; "Хату... Марина *під музей* віддала" (М. Іщенко, "Течія") - пор. *для музею* віддала.

Стильове значення ситуації словоформи зберігається переважно тоді, коли персонажі у побутовій ситуації переказують або згадують ті чи інші факти, пов'язані із стилем м-п інф. Наприклад, один з персонажів роману Ю. Мушкетика "Позиція", безнадійно закоханий у вродливу дівчину, намагається привернути до себе її увагу і разом з тим виразити свою образу за те, що кохана недооцінює його, розповіддю про високу суспільну оцінку його праці: "В області на нараді виголосив *на його честь* промову золота обляконкому". Звертання до елементів стилю м-п інф., зокрема використання полістильової словоформи з прийменником *на честь*, цілком виправдано тим, що йдеться про типову для сфери, дії цього стилю ситуацію-нараду. Таким чином, згадувана словоформа виступає в розмовно-побутовому мовленні з властивим їй стильовим значенням. У романі О. Гончара "Берег любові" мати хвалиться перед гостями своїм сином: "На районних змаганнях *по оранці став* чемпіоном". В цих словах відчувається прагнення простої колгоспниці висловитись саме так, як говорили про її сина організатори змагання, як оцінила його роботу преса. В розповіді одного з центральних героїв роману П. Загребельного "Переходимо до любові" про свій фах елементи стилю м-п інф. відбивають навички представника робітничого класу оцінювати свою діяльність з соціальної точки зору: "У нас знову одержали якесь *завдання по трубах* геть небаченого малюнка". У невимушеній обстановці за столом, де говорять про все потроху, один з персонажів роману Ю. Мушкетика "Сонячна вежа" висловлює таку думку: "Саме так: у *час розуму, розквіту науки* владу можуть захопити диктатори". Це свідчення інтересу персонажа до політичного життя планети,

отже, і засоби мови (зокрема Р. в. змісту при слові час) зберігають своє публіцистичне значення. Героїня іншого твору так висловлює свою любов до рідного міста: "Я пишаюся тим, що народилась і живу в місті *трубопрокатників*" (П. Загребельний, "Переходимо до любові"). Певну нарочитість цих слів, в тому числі Р. в. змісту у діалозі побутового плану, можна пояснити прагненням жінки пенсійного віку засвідчити перед молодим робітником, з яким вона бесідує, свою активну громадянську, а отже, життєву позицію. Пор. аналогічне вживання Р. в. змісту при власній назві міста: "Є ще дві години часу в затопленому дощовою мрякою Лейпцігу, у старовинному Лейпцігу *книгодрукарів, механіків, зодчих*" (Ю. Бедзик, "Поверх-42"). Включення його у невластиву мову можна пояснити впливом чутої персонажем від екскурсовода розповіді.

На противагу словоформам речення і тексти - зразки стилю м-п інф. - вживаються з комунікативно-побутовою метою рідко. Ось, наприклад, слова втіхи з приводу важкого стану дружини приятеля і колеги: "В мене що? Поліни вже не вернеш. А ти надійся. *Радянська медицина найсильніша в світі...*" П. Загребельний "Розгін"). Останнє речення - це, по суті, цитатія газетного рядка", до нього персонаж звертається у тяжку хвилину за підтримкою, як до авторитету.

Для розглядуваного вище впливу, коли елементи стилю м-п інф. вживаються з комунікативно-побутовою метою, помітна велика роль їх у створенні різних стилістичних ефектів. Зокрема, іронія, комізм, жарт, сарказм досить часто виникають внаслідок того, що використання елементів стилю м-п інф., недостатньо вмотивоване екстралінгвістичними чинниками (одним або більше). Наприклад, в побутовій ситуації жартівливо-іронічно вживається словоформа з прийменником *в ім'я*, як-от: "*В ім'я прогресу* доводиться чавити ваші незабудки залізним котком!" (О. Гончар, "Берег любові") - слова хлопця в розмові з дівчиною; або словоформа з прийменником *на благо*: "А ти, товаришу Книш, одійди і не заважай мені займатися творчою діяльністю *на благо* нашого *суспільства*" (П. Загребельний, "Переходимо до любові") - слова молодого робітника у дружній бесіді з однолітками; так само словоформа з прийменником *на знак*: "Але умова така: моє частування *на знак* зміцнення дружби працівників мистецтва з робітничим класом" (там же) - це фрагмент Діалогу директора театру з робітниками в поїзді. Невідповідною може бути і тема розмови, як-от при вживанні словоформи з прийменником *в цілях*: "Не ми це вигадали, але застосуємо *в цілях* мирних і благородних" (там же) - слова хлопця у розмові на теми галантного поведіння (мається на увазі звичай цілу-

вати жінці руку). Або ще: словоформа з прийменником *під* знаком: "*Тиждень минув для мене під знаком каші*" (там же) - ідеться про лист, який одержав головний герой твору від коханої дівчини, де описувався побут аквалангістів, зокрема приготування їжі; або словоформа з прийменником в *дусі*: "Я вирішив діяти в *дусі* здорового *нахабства*" (там же) - ідеться про залицяння до дівчини. Останні два приклади цікаві нетиповим для стилю м-п інф. лексичним наповненням.

Вживання елементів стилю м-п інф. при невідповідності теми звичайно пов'язане з переоцінкою її соціальної значущості. В одних випадках персонажі свідомі цього і залучають "з волі" письменника іностильові елементи для жарту, іронії, як у наведених вище прикладах. Пор. також жартівливу іронію в словах героя-оповідача з роману В. Коротича "Десяте травня", який висловлюється про любителів поганяти у дворі м'яча так, ніби йдеться про професійних гравців: "Судячи з голосів і термінології, заступила вже найстарша зміна *майстрів м'яча*"; в романі О. Гончара "Берег любові" одна з героїнь називає залицяльника своєї дочки *майстром художнього свисту*, оскільки хлопець викликає дівчину на побачення свистом. Жартівлива іронія відчувається також в словах: "*Наївність на рівні дитячого садка*" (П. Загребельний, "Переходимо до любові") - стилістичний ефект тут досягається за рахунок незвичного лексичного наповнення у словоформі з прийменником *на рівні*.

В інших випадках іностильові елементи персонажі вживають цілком серйозно, щоб надати своїм діям більшої ваги. Пор., наприклад, вживання словоформи з прийменником *шляхом*, причому з нетиповим лексичним наповненням: "Хочу до тебе в науку, штурмувати вершини культури *шляхом більярду*" (В. Дрозд "Балада про Сластьона". Зрозуміло, що для вираження такого звичайного бажання, як навчитись грати в більярд, засоби стилю м-п інф. недоречні. Це й спричинює комізм.

Зрідка трапляються в розмовно-побутовому мовленні персонажів речення, марковані стилем м-п інф. Здебільшого вони оформляються як стилізовані або оригінальні цитати з газет тощо. Чимало таких речень використовує, наприклад, П. Загребельний у романі "Переходимо до любові". Його головний герой полюбляє жартома узагальнювати різні побутові факти, підносячи їх до рівня суспільно вагомих. Так, розмови про купівлю човна, про переїзд з міста у село він коментує фразами: "Радянське - значить відмінне!", "Човновий приз завойовує інтелігенція сільська! Хай живе сільська інтелігенція, уособлювана Рацпропом!" Цей же герой примудряється навіть переробити відому назву публіцистичного твору Дж. Ріда, що стала крилатою фра-

зою з глибоким політичним змістом: "Десять днів, які сколихнули Митька Череду!" (пор. "Десять днів, що сколихнули світ")-тим часом ідеться про чатування коханої дівчини біля її будинку. У романі В. Дрозда "Ірій" відомі рядки поета спрямовані на висміювання людей, яким газета замінює всі інші джерела пізнання: "Ну, парубче, *нове життя нового прагне слова!*.. Дядько Денис знався на поезії - він читав газети".

В окремих випадках в мову персонажів вводяться мікротексти з ознаками стилю м-п інф. і додатковими стилістичними відтінками, як-от у романі П. Загребельного "Переходимо до любові". Головний герой про стосунки а коханою дівчиною жартома каже: "Таким чином з вами ввіллємось в лави людей доброї волі. Мир - дружба!"

3. Особливий вид трансформації функції маркованих елементів стилю м-п інф. виникає при безпосередній дії чинників художнього стилю. На відміну від двох попередніх видів трансформації в даному випадку марковані елементи використовуються із зображально-художньою метою і виконують зображально-художню функцію. Таке спостерігається в авторській мові, коли письменник безпосередньо виступає відправником. Проте буває важко відділити власне-авторську мову від невластиве-авторської, коли оповідач не тотожна з письменником особа. У той же час стилетворчі чинники художнього стилю можуть безпосередньо діяти й у невластиве-авторській мові. Це спостерігається в тих випадках, коли героєм-оповідачем виступає письменник, журналіст, кінорежисер і взагалі людина, що має хист до художнього слова, як, наприклад, у творах О. Гончара "Циклон", "Твоя зоря", у романі В. Коротича "Десяте травня" і под. Третій вид трансформації спостерігається переважно у словоформах, маркованих стилем м-п інф. Це можуть бути моно- і полістильові словоформи.

Використання маркованих засобів стилю м-п інф. при безпосередній дії зображально-художньої мети можна вважати власне впливом на відміну від тих випадків, коли зображально-художня мета опосередкована публіцистично-інформативною. Справа в тому, що марковані засоби стилю м-п інф., мотивовані, опосередкованою публіцистично-інформативною метою, стилізують у художньому творі, як зазначалось, стиль м-п інф., тому їх стильове значення не втрачає своєї ваги і в художньому стилі. Тим часом при безпосередній зображально-художній меті ці самі засоби служать вже потребам власне художнього стилю. Роль їх стильового значення для художнього стилю помітно знижується, що може спричинити нейтралізацію цього значення. Ця тенденція виявляється в конкретних випадках неоднаково.

Стильове значення зберігається повністю, якщо використання засобів стилю м-п інф. зумовлене типовою для нього темою і ситуацією, в яких діють персонажі твору. При цьому роль письменника в художньому творі наближається до ролі учасника подій або принаймні живого свідка, спостерігача. Так виявляється активна громадянська позиція сучасного письменника, який вміє під суспільно-політичним кутом бачити і змальовувати навколишнє життя. Наприклад, Ю. Мушкетик в авторській розповіді про партійні збори вживає словоформу з прийменником *в ході*: "*В ході виступу* Дашенко запитав, де артіль бере матеріали" ("Позиція"). Пор. синонімічне утворення *у виступи* Надаючи перевагу словоформі, типовій для стилю м-п інф., письменник ТИМ самим підкреслив соціальну значущість факту - виступ на зборах відповідального партійного працівника. Подібну роль відіграє словоформа з прийменником *на чолі з* в іншому місці даного роману: "'Знав, що прийде з району комісія *на чолі з Куницею*". Пор. стильово нейтральний вираз "Знав, що Куниця приїде з районною комісією". Нейтралізації не зазнає і словоформа з прийменником *під* у значенні призначення: "Проект нескладний - *під* типову технологічну лінію" (М. Іщенко, "Барви літа") - пор. стильово нейтральну словоформу з прийменником *для*: *проект для технологічної лінії*.

Зберігає своє стильове значення також словоформа *на адресу*: "В похвалах на його *адресу* там, нагорі, - в главку і міністерстві, - був" "обережний і скупий" (Ю. Мушкетик "Сонячна вежа") — пор. стильово нейтральне *хвалив їх обережно і скупю*.

Трапляються випадки, коли введення в авторську мову словоформи із значенням стилю м-п інф. мотивоване соціальним статусом персонажа, про якого розповідається у творі. Цим, наприклад, можна пояснити використання словоформи з прийменником *на ім'я* у реченні: Зпридніпровського металургійного заводу надійшла *на ім'я Карналя телеграма*" (П. Загребельвий, "Розгін"). Тут ідеться про вченого із світовим ім'ям. Отже, науково-виробнича діяльність його перебуває, природно, в полі зору преси, де одержує соціальну оцінку. Цікаво порівняти іншу авторську розповідь про подібний момент в житті того самого героя, але ще зовсім юного, початкуючого науковця: "На адресу технікуму й надійшла телеграма для Карналя". Як бачимо, у даному випадку мовні засоби орієнтують читача на офіційність звістки, одержуваної героєм, що підкреслюється словоформою з прийменником *на адресу* та дієсловом *надходить*. Тим часом соціальна значущість адресата не виділяється. Показово, що опис ще одного епізоду з телеграмою, але вже інтимного змісту, автор вирішує у розмовно-побутовому ключі, як діалог персона-

жив: - "Карналь, танцюй! - 3 якої речі? - Не будь занудою. Забудь причини й наслідки, танцюй. Елементарно й ошаліло. - Кажі: чого?-Не бачиш: телеграма". Отже, мовні засоби різних функціональних стилів допомагають письменникові змалювати персонажів своїх творів.

Певне поширення в авторській мові має Р. в. змісту при Іменниках, маркованих в стилі м-п інф., як-от: *рейс, вечір, місячник, доба, людина*: "Попереду відповідальний далекий рейс, що триватиме кілька місяців, так званий *рейс престижу*" (О. Гончар "Берег любові"); "Василь Васильович, збирався влаштував гардеробнику в інституті вечір *шани*" Ю. Мушкетик, "Сонячна вежа"); "Розділ ХІІ, в якому розповідається про *місячник торгівлі*" (О. Чорногуз, "Аристократ" із Вапнярки); "Людина в добу *інформації прикута* до підніжжя вулкана обов'язків" П. Загребельний, "Розгін"); "Керівництву відрекомендував механі-

ка як героя війни, людину великих заслуг" (О. Гончар "Берег любові")

Тенденція до нейтралізації виявляється при розширенні тем і ситуацій, описуваних словоформами із значенням стилю м-п інф. Наприклад, купання по закінченню жатви описується з використанням моностильової словоформи, що включає прийменник *на відзнаку*: "*На відзнаку* обжинків поїхав до моря змити жнив'яну пилюку" (О. Гончар "Берег любові"); турботи про обладнання медпункту описуються з допомогою полістильової словоформи, яка включає прийменник *на* та іменник *прохання*: "Це вже Чередниченко подбав *на прохання* Варвари Пилипівни" (там же). Досить часто в авторській мові вживається моностильова словоформа з прийменником *на адресу*, як-от: "Відавав належне ущіпливим зауваженням Анастасії *на адресу вчених*" (П. Загребельний, "Розгін"); "З ледь прихованою нудьгою Віктор став слухати й похвали *на адресу оріонця*" (О. Гончар, "Берег любові"). В утворенні *на адресу* *спово адреса* може виступати і як повнозначне. Це спостерігається при поєднанні його з прикметниками, в тому числі займенниковими: "Він усміхнувся примирливо і трохи осудливо *на свою адресу*" (О. Сизоненко,, "Хто твій друг"); "Часто перегинав, дозволяв надмірну іронію і *на свою адресу* теж" (Ю. Мушкетик, "Сонячна вежа").

Елементи стилю м-п інф. використовуються в авторській мові також для створення стилістичних ефектів, які досягаються завдяки різним прийомам. Зокрема, стилістичну перспективу маркованих елементів добре виявляє свідомо авторська переоцінка соціальної значущості фактів і подій. На ній ґрунтується, наприклад, використання полістильової словоформи з прийменником *на честь* у романі О. Чорногуза "Аристократ" із Вапнярки":

"На честь цієї епохальної події "Фіндіпош" замовив значки-сувеніри". Публіцистичний пафос названої словоформи звучить дисонансом щодо такої псевдопроблеми, як схрещення ондатри з їжаком.

Свідома (авторська) переоцінка соціальної значущості описуваних подій може передаватись також з допомогою метонімічного називання їх. Подібним шляхом створюється жартівлива іронія у полістильовій словоформі з прийменником *на знак* у такому уривку з роману "Берег любові" О. Гончара: "Що, ж коли так, то завтра й до діла,- мовив нарешті Ягнич *на знак досягнутої угоди*". Під угодою розуміється звичайна домовленість між героями твору. Таким чином, лексичне наповнення словоформи хоч формально й відповідає її стильовому значенню, проте насправді в результаті образного вживання слова *угода* контрастує із стильовим її значенням.

Для створення іронії можуть використовуватись газетні штаampi і кліше, які включають марковані словоформи, як-от полістильову словоформу з прийменником *по*; "Йосип Іванович був гостинний господар, затягав своїх соратників *по культурній ниві* до власної хати (Ю. Збанацький "Пообіч Талі").

Таким чином, трансформаційний вплив стилю масово-політичної інформації значно розширює, збагачує і урізноманітнює виражальні засоби художнього стилю.

Включення. Сутність включення полягає в тому, що елементи стилю м-п інф. включаються в художні тексти, не змінюючи своєї стильової функції: в художньому стилі вони виконують ту саму функцію, що і в стилі м-п інф.

Включення - найбільш виразний тип впливу стилю м-п інф. на художній. В результаті цього впливу виникають художньо-публіцистичні твори, де нарівні з зображально-художньою метою безпосередньо діє публіцистично-інформативна мета. Безпосередня дія її значно розширює межі функціонування стилю м-п інф., який проникає в сферу художньо-естетичного спілкування людей. Включення як тип впливу здійснюється через речення і текст стилю м-п інф.

Поєднання в одному творі художнього стилю і стилю м-п інф. може бути двох видів: 1) кожен із стилів зберігає в творі свою специфіку; власне, характеризується особливим способом використання мовних засобів; 2) обидва стилі зливаються, внаслідок чого виникає синкретичний стиль - художньо-публіцистичний. Причому це не виключає наявності в творі і власне художнього стилю. Диференційною ознакою видів включення служать екстралінгвістичні чинники:

1. При першому виді впливу поява в художньому творі соціально загострених оцінок явищ, фактів, осіб мотивована безпосередньо діючими екстралінгвістичними чинниками стилю м-п інф.: публіцистично-інформативною метою спілкування з читачем, соціально значущою темою, ситуацією - художній твір перетворюється на трибуну агітатора. При цьому агітатором виступає сам письменник. Для другого виду впливу характерна опосередкована дія екстралінгвістичних чинників стилю м-п інф. Відправником у даному випадку може бути і автор, і персонаж.

Зразки стилю м-п інф., мотивовані безпосередньо діючими екстралінгвістичними чинниками, як правило, утворюють тексти, власне публіцистичні відступи, які безпосередньо не пов'язані з подіями і персонажами твору. Це висловлення письменника на певну тему. Характерною рисою творів 70 - 80-х років є те, що публіцистичні відступи трапляються рідко. Наприклад, у повісті Ю. Збанацького "Пообіч Талі" один з найбільших таких відступів присвячений важливій і хвилюючій для всіх темі - любові до Батьківщини. Розвиваючи цю тему, письменник вводить у художній твір публіцистичний макротекст. Наведемо частину цього макротексту, де висловлюється захоплення незорими просторами і красою рідного краю: "Вітчизно наша!

Яка ж ти широка і яка безкрая! Коли на суворому Сахаліні випускники першими стрічають сонце, то їхні побратими на Балтиці та Чорному морі ще тільки вислуховують від своїх вчителів прощальні настанови та поради, отримують найпопулярніші документи людського дозріння - шкільні атестати. Вітчизна наша! Яка ж ти мальовнича, яка різнобарвна і яка привітна!"

2. Другий тип впливу спостерігається не лише у текстах, але й реченнях. Це можуть бути соціально загострені характеристики персонажів твору, як-от у романі Ю. Мушкетика "Позиція": "Ті секретарі [райкомів] - то вже нове покоління доби НТР-всесбічно освічені, майже всі колишні агрономи, що покінчали партшколи". Публіцистично-інформативне значення цього складно-підрядного речення істотно увиразнюється завдяки оригінальному, індивідуально-творчому використанню речення тотожності з вказівним словом *то* і квалітативного, які виступають тут як складові частини одного речення. У романі Ю. Бедзика "Поверх-42" для характеристики персонажів у плані оцінки їх місця в суспільній праці використовується речення з так званим називним теми, включеним всередину речення: "Вони прибули сюди понад тиждень тому - *бригадир монтажно́ї бригади Найда і ланковий-монтажник Невірко* - за дорученням свого домобудівного комбінату ділитися досвідом і вивчати новини німець-

кої техніки". Називний теми належить до одного з улюблених різними письменниками синтаксичних засобів, з допомогою якого оформляються соціально значущі характеристики персонажів. Так, у романі О. Гончара "Берег любові" речення такого типу трапляється в розповіді про передового голову колгоспу: "Кураївка пишається Чередниченком. Герой фронтів, командир морських десантів і герой мирних літ - дісталася йому Зірка Героя, коли ще був у МТС рядовим комбайнером".

Цікаво відзначити випадки, коли розглядуваний тип речення виконує одночасно дві функції - зображально-художню і публіцистично-інформативну: "Учасник громадянської війни, один з тих, що будували Дніпрогес, що зводили мури Харківського тракторного, Звагін здавався Олексію незламним" (Ю. Бедзик, "Поверх-42"). Соціально виразна характеристика одного з героїв твору передає одночасно точку зору і автора, й іншого персонажа. Про причетність його до такої оцінки свого старшого товариша і наставника свідчать слова: "Звагін здавався Олексію незламним".

З погляду суспільної значущості описуються не лише персонажі твору, але також події, факти, явища. Так, у творі О. Гончара "Берег любові" знаходимо приклад, де автор з патетикою висловлює своє розуміння високої місії корабля під назвою "Оріон" у закордонному плаванні і глибоку гордість за свою Батьківщину: "Далеко підуть, далеко понесе "Оріон" червоний цвіт рідних берегів, високий прапор своєї Вітчизни!" У романі О. Сизоненка "Хто твій друг" з патріотичним піднесенням і "разом з тим душевно тепло говориться про хліб: "Вирощений у трудах і клопотах, одвойований у засухи, хліб цей такий особливий, що не знаєш, як його й похвалити". В тому самому творі з публіцистичним запалом переказується зміст нового фільму, присвяченого творцям хліба. Все речення оформлене як парцельована структура, яка належить до активних синтаксичних засобів стилю м-п інф.: "За тим довгим пахучим столом про хліб не говорилося. Про нього, мабуть, думалося. Про хліб і про тих, хто землю орав, сів, молотив, мов боршно і пік той прекрасний хліб, знімався тоді фільм". Показово, що для означення самих творців хліба в одній з парцельованих частин вживається ототожнювальне складнопідрядне речення (*про тих, хто*). Це також активна в синтаксисі стилю м-п інф. структура.

Процес утворення художньо-публіцистичного стилю у мові персонажів значно складніший, ніж в авторській. Для художнього стилю мова персонажів твору - той стилетворчий чинник, Завдяки якому опосередковано діють стилетворчі чинники інших стилів, зокрема стилю м-п інф. Про зображально-художню

функцію елементів цього стилю в художньому творі свідчать відповідні чинники - публіцистично-інформативна мета, соціально значуща тема, ситуація, в якій діють персонажі, мотивованість їх соціальним статусом. Істотними виявляються також частотність уживання та розмір синтаксичних одиниць. Забезпечивши соціально значущою темою мотивованість використання у прямій мові елементів стилю м-п інф. і позбавивши їх підтримки одним чи більше другорядним стилетворчим чинником цього ж стилю, письменникам вдається досягти не зображально-художньої, а публіцистично-інформативної мети, тобто забезпечити публіцистично-інформативну функцію елементів стилю м-п інф. у мові персонажів твору. Отже, художньо-публіцистичний стиль формується внаслідок залучення і видозміни кількох стилетворчих чинників художнього у стилі м-п інф.

Найчастіше ознаки художньо-публіцистичного стилю виникають завдяки невідповідності ситуації, в якій персонажі твору використовують елементи стилю м-п інф. Наприклад; у повісті Ю. Збанацького "Пообіч Талі" одним з центральних персонажів є лісник - людина, пристрасно закохана в свою справу. Цю пристрасність він виражає і в бесіді з дочкою, тому бесіда не набуває інтимно-родинного характеру, а швидше схожа на лекцію перед аудиторією: "Нашому корабельному гаю понад сто років. У другій половині минулого століття його саджали. Жодної людини не залишилося з тих, хто давав йому путівку в життя". В тій самій ситуації (бесіді з дочкою після тривалої розлуки) цей герой висловлюється як громадянин про захисників Батьківщини, в тому числі її лісових багатств, під час війни: "Я, особисто, в кожному лісі чи на узліссі пам'ятник або хоч пам'ятні знаки їм [партизанам] поставив би за захист рідної природи, за врятування наших лісів". У романі О. Гончара "Берег любові" слова студента-історика, звернені до дівчини, якій він симпатизує, нагадують пристрасні рядки газетної статті: "Наскільки змінилась [людина], а в чому лишилась такою, як була і в античності? Оленячий ріг змінила на трактор, галеру - на космічний корабель, а неспокій, а потяг до вічної таїни, хіба він у людини зник?" Або у тому ж романі молода дівчина, намагаючись підняти дух свого дядька-моряка, списаного на берег, виголошує такі високі слова: "Нема знеціненої людини! Нема й не повинно бути, якщо вона справжня... І це мені Вам пояснювати? Ви стали для нас символом мужності, витримки. Людина, яка носить у собі "Оріон"!".

У романі П. Загребельного "Переходимо до любові" публіцистично гостро звучать рядки з листа дівчини коханому: "Пробачте, що ми ще живі..." Герой Радянського Союзу пілот верто-

льота Юрій Гарнаєв сказав ці слова, звертаючись до вдів друзів-випробувачів"". Синтаксична маркованість речення після цитування прямої мови створюється порядком слів: у даному випадку підмет на першому місці сприймається як інверсія. Пор. стильово нейтральне речення: "Пробачте, що ми ще живі ...". Ці слова сказав пілот вертольота Юрій Гарнаєв".

Невідповідність ситуації при використанні елементів стилю м-п інф. у мові персонажів може підтримуватись недостатньою їх мотивованістю, соціальним статусом, як-от романі О. Гончара "Берег любові": колишній моряк, що не відзначається високою освіченістю, у бесіді з племінницею висловлюється ніби кореспондент газети: "Та й "Оріон"-це ж судно особливе, судно дружби та миру, воно як добрий вісник, як невтомний зв'язковий поміж людьми".

Про художньо-публіцистичний стиль можна говорити також тоді, коли речення і тексти з ознаками м-п інф. хоча й мотивовані соціальним статусом персонажа, проте включені у невластиву пряму мову. Наприклад, у романі О. Гончара, "Циклон" трапляється риторично-питальне речення з називним теми: "Доля народу - хіба ж не відбивалась вона в тобі самій, у новій твоїй судбії?" Висока громадянська свідомість, що звучить у цих словах, мотивована соціальним статусом героїні - акторки за фахом: вона усвідомлює свій обов'язок перед народом. Проте внутрішні переживання її, які звичайно розкриваються у невластивій прямій мові, передані тут з патетичною піднесеністю, тобто розраховані на сприйняття аудиторією, на контакт з читачем / слухачем. Пор. ще у романі Ю. Збанацького "Пообіч Талі" невластиву пряму мову, яка належить випускниці школи. Під впливом розмов з батьком-лісником дівчина починає розуміти роль лісу в житті людини, в господарстві країни: "Не знала до цього часу вона того, що дає людям ліс. Це він, наш прекрасний і щедрий ліс, порятував людей в час жахливої війни і опісля страшної розрухи. Він і житло дав людині, він і годував мільйони пограбованих зайдами".

При залученні маркованих елементів стилю м-п інф. у невластиву авторську мову інтимна бесіда з читачем перетворюється на діалог суспільно-політичної значущості. Таке перетворення сприймається як органічне, якщо воно мотивоване соціальним статусом героя-оповідача. Вміння у художньо-образній формі давати явищам соціальні оцінки, причому з публіцистичною гостротою, входить у професійний обов'язок журналістів, письменників, сценаристів, режисерів - всіх майстрів слова. Подібний хист може, звичайно, виявлятися і не фахово, у людей будь-яких, інших професій. Проте мотивувати їхній художньо-

публіцистичний стиль висловлення значно складніше. Очевидно, тому розповідь від першої особи з елементами художньо-публіцистичного стилю частіше ведеться з героями, які фахово пов'язані зі словом. Наприклад, у романі О. Гончара "Циклон" ним є режисер. Його розповідь про важливі для історії нашої країни події передає переживання людини-патріота, громадянина. Художньо-публіцистичний стиль використовується тут для передачі то гніву і обурення діями ворогів, священної ненависті до них, то захоплення незламністю духу радянських людей і гордості за них. Наприклад, складнопідрядні ототожнювальні речення: "Ті, від яких ще недавно стугоніло небо на Сході. Ті, що від них десь аж з-під Харкова втікали сюди перепуджені німецькі коменданти з своїми коханками". Або окличне речення з називним теми: "Дніпрогес - столиця турбінного світла, синя казка твого дитинства, вона повинна була знов відродитись".

Мотивація соціальним статусом героя-оповідача спілкування з читачем у художньо-публіцистичному ключі створює сприятливі умови для частотних і значних за обсягом вставок цього стилю у художній стиль твору. Наприклад, в іншому романі О. Гончара "Твоя зоря", де герой-оповідач-письменник за фахом, трапляються і речення і тексти з ознаками стилю м-п інф.: Менше сміху чує планета - це ж який серйозний симптом!

Зміни в кліматі людських душ, взаємна їхня відчуженість, хіба ми цього не відчуваємо повсюдно?"

Ознакою художньо-публіцистичного стилю в окремих випадках можна вважати кількісний фактор, коли зразки стилю м-п інф. трапляються у прямій мові персонажів. З одного боку авторство слів та інші екстралінгвістичні чинники художнього стилю свідчать про зображально-художню функцію засобів стилю м-п інф., з другого - значний за обсягом текст не типовий для власне художнього стилю, що свідчить про публіцистично-інформативну функцію цих засобів. Наприклад, у творі В.Коротича "Десяте травня" робітник звертається до поета у приватній бесіді з такими словами: "Майже півмільярда людей в країнах

Азії і Африки просто-таки хворіє від голоду. Більше ста тисяч дітей в Азії щороку сліпне від недоїдань, без вітамінів. Щоб врятувати сто дітей від сліпоти, потрібно ліків усього на три карбованці, - але це ж абстракція, теорія, мрія". Пор.: у романі П. Загребельного "Розгін" секретар ЦК у розмові з молодим ученим розмірковує таким чином, "Колись існувало переконання, що історія посувається наперед лише завдяки кровопролиттю. Маркс і Енгельс були першими, хто сміливо заявив, що історія людства починається з праці. Творення переважає війни злочин і підлоти. Прогрес - основа людського буття. Ми пока-

зуємо світові цей безкровний спосіб. Радісне творення нового світу! Хто може відмовитися від участі в такій роботі? Відмовляючись від чогось, неминуче закопуєш у собі частку самого себе".

У романі П. Загребельного "Переходимо до любові" наводиться така тирада головного героя в бесіді з колегою: "Візьми хоч суто прокатну справу. В Союзі виробляється близько тисячі різновидів прокату, а промисловості потрібно не менше трьох тисяч. Ми втрачаємо майже вісім мільйонів тонн сталі щороку через недосконалість профілів прокату! Вісім мільйонів тонн!" Значні за обсягом публіцистичні вставки знаходимо в романі М. Іщенка "Течія". Це монологи письменника - одного з центральних персонажів твору, а також діалоги його з іншим персонажем - головою колгоспу.

Трапляється, що письменники оформляють текст стилю м-п інф. у вигляді окремих глав. Наприклад, у романі І. Цюпи "Дзвони янтарного літа" натхнення промова лісника нашому господарського ставлення до лісу так і називається "Монолог лісничого Яременка". І хоча цей монолог займає лише частину глави, він становить її ідейно організуючий центр. Монолог лісника побудований за всіма правилами публіцистичного виступу. Тут чимало питань-відповідей, риторичних питань, окличних, спонукальних, парцельованих утворень. Включає, звичайно, цей текст і стильово не марковані, нейтральні речення. Наведемо для прикладу такий уривок: "А тепер прикиньте, скільки кубометрів у цій сосні? Не менше десяти кубів одного лише стовбура. П'ятнадцять тисяч метрів тонкої тканини. Стільки пряжі здатні наткати понад триста шовкопрядів". Відзначимо, що інформативна насиченість в даному випадку пов'язана з науковою орієнтацією монолога, тому в ньому чимало ознак і наукового стилю.

У романі В. Коротача "Десяте травня" є глави, побудовані на зразок газетної інформації, причому з типовими саме для преси заголовками, як-от розповідь про пошуки героїв війни: "Пошук триває (від нашого спеціального кореспондента)".

Публіцистично-інформативні вставки можуть бути зумовлені причетністю персонажів твору до реальних політичних подій, наприклад у романі П. Загребельного "Намилена трава" головний герой цього твору став учасником Генеральної Асамблеї ООН. З запалом журналіста-міжнародника говорить він про події, свідком яких, став сам: "Аж ось у комітеті спалахнула справжня суперечка. Представники африканських країн, підтримані Радянським Союзом і соціалістичними державами, внесли пропозицію запросити спостерігачами на Четвертий

комітет представників національно-визвольних рухів народів Африки.

Ангола, Мозамбік, Гвінея (Бісау) і острови Зеленого Мису, цілі повстанські армії, території, контрольовані повстанцями, переляк колонізаторів, земля повинна належати тому народові, який живе на ній споконвіку, а не зайдам і напасникам, - власне, проти цього, здавалось, не заперечував (принаймні відверто) ніхто з присутніх". В іншому місці наводиться ще більший за обсягом текст - блискучий зразок стилю м-п інф. Це виступ того самого героя на сесії Генеральної Асамблеї.

Публіцистично-інформативні вставки становлять не стилізовані, а оригінальні зразки стилю м-п інф. В них письменник безпосередньо виступає як трибун, пропагандист передових ідей, соціалістичного способу життя. Слід підкреслити, що публіцистично-інформативні вставки такого типу характеризуються творчим началом у використанні існуючих засобів стилю м-п інф.

Прикметним явищем сучасних художньо-публіцистичних творів стало широке цитування оригінальних текстів-зразків стилю м-п інф. Це служить своєрідним доказом того, що літературні персонажі є свідками, і учасниками описуваних подій. Одночасно такі цитати виконують значну агітаційно-пропагандистську функцію. Так, у тому ж романі П. Загребельного при описі героєм роботи Генеральної Асамблеї наводиться тезис резолюції, запропонований радянською делегацією від імені Радянського Союзу.

Цитування оригінальних зразків стилю м-п інф. персонажами іноді пов'язане з тим, що за фабулою твору вони стають учасниками реальних політичних подій, в яких брали участь відомі політичні діячі, а отже, були виголошені відповідні тексти політичного змісту. Використання цитат з таких документів в мові персонажів художнього твору не є власне цитуванням. Швидше слід говорити про документалізм художньо-публіцистичного твору. Наприклад, герой-оповідач роману П. Загребельного "Намилена трава", перебуваючи на сесії Генеральної Асамблеї ООН, стає свідком і слухачем виступу А. Громика. При такому розгортанні фабули твору цитати з окремих місць виступу міністра закордонних справ сприймаються як органічні і навіть необхідні для достовірності оповіді вставки. Отже, публіцистично-інформативні вставки виконують ніби подвійну роль: з одного боку, ці зразки оригіналу стилю м-п інф. надають художньому творові документальної точності, а з другого - стоять на службі художньої правди.

Таким чином, завдяки включенню виникає синкретичний художньо-публіцистичний стиль.

Стимулювання. Стимулювання полягає в тому, що добір засобів художнього стилю здійснюється під впливом стилю м-п інф. Це особливо глибокий і зовні малопомітний тип впливу одного стилю на інший. Він здійснюється через полістильові словоформи, спільні для художнього стилю і стилю м-п інф. В художньому ЦІ засоби набувають зображально-художнього значення, а в стилі м-п інф. - публіцистично-інформативного.

Стимульованими стилем м-п інф. можна вважати, по-перше, ті словоформи, яким у художньому стилі надається перевага з-поміж інших синонімічних засобів, по-друге, ті, котрі виникли за аналогією до маркованих у стилі м-п інф. словоформ. Таким чином, стимулювання - неявний, опосередкований тип впливу, тому і виявити його важче, і дія його більш непомітна, ніж інших типів впливу. Стимулювання - свідчення великої ролі в нашому житті суспільно-політичної літератури, а звідси і стилю, яким вона пишеться. Оскільки при стимулюванні в художній стиль не включаються опосередковані екстралінгвістичні чинники стилю м-п інф., то диференціююча роль відправника автор / персонаж нівелюється.

Проявом стимулюючого впливу стилю м-п інф. на художній стиль можна вважати цілий ряд словоформ. Наприклад, значного поширення набув Р. в. змісту при іменниках, які у стилі м-п інф. виступають з публіцистично-інформативним значенням. Зокрема, *вік, час, день, людина, атмосфера* (останній іменник часто вживається у М. в. з прийменником *в*), напр.: "Віктор добре запам'ятав *атмосферу* загального здивування" (В. Коротич, "Метроном") - пор. стильово нейтральне *запам'ятав загальне здивування*; "Після гонитви й напруги траси тут можна відпустити нерви, ти опинився, хай хоч ненадовго, в *атмосфері спокою*" (О. Гончар, "Твоя зоря") - пор. *тут спокійно (спокій)*; "Я змушений жити в *атмосфері* застарілих понять" (Ю. Бедзик, "Блакить") - пор. *серед застарілих понять*.

Цікаво відзначити, що в утворенні в *атмосфері* намітилась тенденція до переходу у прийменник. Це видно, зокрема, з того, що сполука в *атмосфері* з Р. в. не завжди перетворюється в початкову форму словосполучення, як-от в *атмосфері* *понять*, нор.: в *атмосфері* *спокою* і *атмосфера* *спокою*, де іменник *атмосфера* *повнозначний*.

Можна помітити, що лексичне наповнення Р. в. змісту, стимульованого стилем м-п інф., в художньому стилі нерідко буває незвичним, що свідчить про творче використання цієї словоформи письменниками (ці сполуки утворені за аналогією до існуючих). Напр.: "Настав *час* суцільної *телефонізації* населення" (П. Загребельний, "Переходимо до любові"); "Згодьтеся, що в

часи карет література була не гірша, ніж в часи автомобілів і ракет" (П. Загребельний, "Розгін"); "Люди пустелі звикли бачити увесь світ" (там же); "Люди типово сучасних трас: притомлені дорогою, неговіркі" (О. Гончар, "Твоя зоря"); "Я тепер людина обставин, Марку" (Б. Сушинський, "На тій землі, за пагорбом"); "Так і запам'ятався той день, як день *страху*" (П. Загребельний, "Розгін"); "Після цього дня турбот, клопотів, гніву" (Ю. Мушкетик, "Позиція"); "Ага, вік швидкостей і заміників. Дотів і скороминущої любові" (Ю. Мушкетик, "Сонячна вежа").

Не менш поширена в художньому стилі словоформа з прийменником *по* із значенням сфери виявлення, обмеження, зосередження чогось. Напр.: "Вона в нас старша *по відділу*" (П. Загребельний, "Переходимо до любові"); "Та він наш, сільський. Водить начальника *по будівництву*" (В. Дрозд, "Крик птаха в сутінках"); "На заводі існує триступеневий контроль *по техніці безпеки*" (І. Сенчик, "Заводчани"); А хто такий Саньчин батько? - Майстер *по ремонту* жіночих сумок" (Ю. Мушкетик, "Сонячна вежа"); "Останнім часом залучено було й Заболотно-го-батька та Яна Яновича, котрий виявився неабияким майстром *по ресорах*" (О. Гончар, "Твоя зоря"); "Якщо вже стільки зауважень *по його комбайну*, то скільки їх буде *по інших?*" (Б. Сушинський, "На тій землі за пагорбом").

Інтуїтивно відчувши продуктивність словоформи з прийменником *по*, письменники експериментують щодо лексичного наповнення і сполучуваності її з іншими словами. Напр.: *колега* Заболотного *по службі* (О. Гончар, "Твоя зоря"); *попередниця* *по медпункту* (О. Гончар, "Берег любові"); *партнери* *по фільму* (О. Гончар, "Циклон"); *колеги* *по гонитві* (О. Гончар, "Твоя зоря"); *партнерша* *по вправах* (В. Коротич, "Метроном"); *супутники* *по екскурсії* (В. Коротич, "Десяте травня").

Варто відзначити, що сполучення словоформи з прийменником *по* з деякими словами характеризується неусталеністю в сучасній українській літературній мові. Наприклад, при словах *з'їзд*, *нарада*, *конференція* і под., крім названої словоформи, можуть уживатись також словоформи з прийменниками з *п*-тань, у *галузі*, з. Сполучуваність цих словоформ активно апробується в стилі м-п інф. Подібні процеси не лишаються поза увагою письменників і знаходять відбиття у художньому стилі. Так, у романі П. Загребельного "Розгін" той самий герой - молодий кібернетик в одному випадку каже: "Я до Києва приїхав на республіканську *нараду з організації і управління*", в іншому ж: "Здається, ж сказав: республіканська *нарада по впровадженню АСУ*".

Впливом стилю м-п інф. можна пояснити поширення в худож-

ніх творах словоформи з прийменником з боку. Напр.: "Олексій у глибині душі немовби почувався винним за симпатією до себе з боку оцієї дівчини" (Ю. Бедзик, "Поверх-42") - пор. нейтральний

Р. в.: *почувався винним за симпатією до себе оцієї дівчини*; "В товаристві Соні-сан вона перебуває, здається, навіть частіше, ніж біля рідної матері, викликаючи іноді цим з боку своєї матусі легкі ревності" (О. Гончар, "Твоя зоря") - пор. нейтральну словоформу з прийменником у: *викликаючи у своєї матусі легкі ревності*. Введення в обіг художнього стилізованих словоформ урізноманітнює виклад, сприяє більш точному і однозначному вираженню відношень між поняттями. Напр.: "Ця пара немолодих уже людей стала об'єктом.... зацікавлення з боку цілої ватаги французьких студентів" (О. Гончар, "Твоя зоря"). У даному випадку завдяки словоформі з прийменником з боку вдалось уникнути нагнітання Р. в., пор.: *зацікавлення ватаги французьких студентів*. Досить уживаною стала словоформа, утворювана прийменником *по* та іменником *лінія* у сполученні з прикметником. Напр.: "Оріонець Мав потаємну думку, що його запрошено все-таки *по* флотській лінії" (О. Гончар, "Берег любові"); "Вчилися разом в сільгоспакадемії. Він *по* лісотехнічній лінії, а вона захоплювалась хімізацією" (Ю. Збанацький, "Пообіч Талі"); "Це по вашій жіночій *лінії*" (Ю. Бедзик, "Блакить"); "Може, якусь поміч" треба *по* медичній лінії, то я попрошу онуку?" (М. Іщенко, "Течія").

Певного поширення набула словоформа з прийменником *на* честь; "Вранці Іван, за добрим звичаєм лісників, посадив на подвір'ї дубочка *на* честь народженого сина" (М. Зарудний, "Гілея").

Словоформи, стимульовані стилем м-п інф., в художньому стилі можуть виконувати, крім стильової зображально-художньої функції, різні стилістичні. Наприклад, на основі переоцінки соціальної значущості побутових фактів виникає жартівлива іронія, як-от при використанні словоформи з прийменником *на* честь у романі В. Яворівського "З висоти вересня": "Яків нарешті припинив електричний фейерверк *на* честь своїх близнят". Словоформа, стилістичне значення якої урочистість, піднесеність, покликана підкреслити бурхливу радість молодого батька; разом із метонімічною назвою діяльності цього героя (під електричним фейерверком розуміється активне проведення електрики для односельців) виявляється хоча й насмішкувате через нестримність почуттів героя, але доброзичливе ставлення автора до нього. В іншому випадку та сама словоформа передає негативне авторське ставлення до персонажа, наприклад, у Ю. Збанацького: "Пісенька - автопісенька, яку так полюбляли

При нагоді... проспівати *на честь автора* його лестиві друзі" ("Пообіч Талі").

Значну продуктивність у плані створення стилістичних ефектів виявляє словоформа з прийменником *по*. Так, завдяки незвичному лексичному наповненню та незвичній сполучуваності таких словоформ може виражатись жарт: "(Олена) відкрила Чорнусі секрети *по вирощуванню* кіс" (В. Чемерис, "Купив чоловік машину"); "Після якоїсь там чарки, коли батько давав інструктаж *по рубці* лози, Андрій умудрився шепнути Марині, щоб вийшла на вулицю" (М. Зарудний, "Гілея"); в інших випадках виникає іронія: "Як Савка Грицай мислив провести таку грандіозну операцію *по вирощуванню* носів у Цвілянах, лишилось загадкою" (В. Чемерис, "Купив чоловік машину"), "Це були неперевершені спеціалісти *по теревенях*" (П. Загребельний, "Розгін"); "Мимоволі ставав головним спеціалістом *по узагальненнях*" (там же).

З незвичним лексичним наповненням трапляються також інші словоформи, зокрема з прийменником *на базі*, яка має іронічне забарвлення: "Дехто встиг завести на балконі виноград..., інші спорудили *на базі балконів барвисті хатки*" (П. Загребельний, "Переходимо до любові"); словоформа з прийменником з боку також із стилістичним нашаруванням іронії: "Вам з боку сімейного *життя* ніщо не загрожує" (О. Черногуз, "Аристократ" із Вапнярки"); словоформа, утворювана безприйменниковим Р. в. із стилістичним ефектом жарту: "У Малих Городищах був день великого туману" (В. Яворівський, "З висоти вересня"); словоформа з прийменником в *питанні* з таким самим стилістичним ефектом: "Дивись, яка вона категорична в *питанні усмішки*" (О. Гончар, "Твоя зоря").

Незвичною може бути також лексична сполучуваність словоформ. Наприклад, у романі П. Загребельного "Розгін" трапляється така авторська характеристика персонажів: "Вдова... заповідала своєю хату й усю садибу двом сусідським парубкам-рдноліткам і *голодранцям за сумісництвом*". Пор. усталене: *працювати за сумісництвом*. Словоформа, утворювана прийменником *за* та іменником *сумісництво*, виконує в даному випадку стилістичну функцію в'дливої, нищівної іронії. Незвична лексична сполучуваність може спричиняти такий стилістичний ефект, як доброзичлива іронія, напр.: "Вона їх [твори] читала щодня й щоночі, а після цього їй снились кольорові сні *за цими творами*" (О. Черногуз, "Аристократ" із Вапнярки). Пор: стилістично нейтральні сполуки: *фільм за повістю А. П. Чехова, балет за романом Л. Толстого*.

Таким чином, стимулювання як різновид впливу стилю м-п інф. на художній стиль сприяє активізації деяких засобів мови.

Отже, вплив стилю м-п інф. на художній стиль - явище широкі і багатогранне. В одних випадках завдяки такому впливові розширюється арсенал виражальних засобів художнього стилю, тобто засобів, які виконують зображально-художню функцію. В інших - формується синкретичний художньо-публіцистичний стиль. Нарешті, під впливом стилю м-п інф. в художньому стилі активізується вживання деяких засобів. Разом з тим, кожен з розглянутих стилів зберігає свої конститутивні ознаки.

- ¹ Сиротина В. В. Общие процессы в системе функционирования стилей современного русского и украинского языков // Рус. языкознание. - К.: Вища шк. - 1982. - № 5. - С. 4.
- ² Гальперин И. Р. Проблемы лингвистики // Новое в зарубежной лингвистике. - М.: Прогресс, М.: Прогресс, 1980. - С. 13.
- ³ Кожина М. Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими. - Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 1972. - С. 115.
- ⁴ Шмелев Д. Н. Русский язык в его функциональных разновидностях. - М.: Наука, 1977. - С. 80 - 81.
- ⁵ Ларионова Н. М. Вопросы синтаксиса научного-стиля речи. - М.: Рус. яз., 1979. - С. 10.
- ⁶ Шмелев Д. Н. Указ. соч. - С. 16.
- ⁷ Див.: Федоров А. В. Язык и стиль художественного произведения. - М.; Л.: Гослитиздат, 1963. - С. 7; Кожина В. Происхождение романа. - М.: Гослитиздат, 1963. - С. 371; Гальперин И. Р. К проблеме дифференциации стилей речи // Проблемы совр. филол.: Сб. статей к 70-летию акад. В. В. Виноградова. - М.: Наука. - 1965. - С. 72; Панфилов А. К. История становления публицистического стиля современного русского литературного языка: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. - М., 1974. - С. 10.
- ⁸ Див.: Ризель Э. Г. Полярные стилевые черты и их языковое воплощение // Ин. яз. в шк. - 1961. - № 3. - С. 17 - 29; Кульгав М. П. Основные стилевые черты и синтаксические средства их реализации в современной немецкой научно-технической речи: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. - М. - 1964. - С. 18.
- ⁹ Нечаева О. А. Функционально-смысловые типы речи. - Улан-Удэ, 1974. - С. 117.